

VAI JŪS ZINĀT, KAS IR REACH?

Ķīmiskās vielas ir nozīmīgas mūsu ikdienas dzīvē. Tās padara mūsu dzīvi ērtāku, un ir tādas jomas, kuras vispār nav iedomājamas bez šādām vielām. Pilnīgi visur - mājās, darba vietā, skolās, uz ielas - mēs esam nepārtrauktā saskarsmē ar dažādu ķīmisko vielu maisījumiem. Šī saskarsme notiek vai nu tiešā veidā, vai ar dažādu produktu un izstrādājumu starpniecību, turklāt bieži vien - mums pašiem to nemaz neapzinoties.

KAS IR ĶĪMISKĀS VIELAS?

Ķīmiskās vielas var būt vai nu ražotas vai dabā sastopamas. Piemēram, sudrabs gredzenā ir ķīmiska viela, matu krāsas sarkanais pigments arī ir ķīmiska viela. Divu vai vairāku vielu maisījumu dēvē par preparātu.

KUR APKĀRTĒJĀ VIDĒ VARĒTU ATRAST ĶĪMISKĀS VIELAS?

- ķīmijas laboratorijā? Jā, protams, bet ne tikai tur...
- vannas istabā,
- guļamistabā,
- televizorā un datorā,
- korpēs un uz apģērba.

KĀPĒC ĶĪMISKĀS VIELAS MUMS IR NEPIECIEŠAMAS?

Ķīmiskās vielas padara mūsu dzīvi ērtāku: mēbeles ir krāsainākas un kalpo ilgāk, paklāji - mīkstāki, drānas - krāsainākas, krāsa - ātrāk žūstoša, auto - tīrāks.

KĀPĒC ĶĪMISKĀS VIELAS VAR BŪT BĪSTAMAS?

Tām piemītošo īpašību dēļ ķīmiskās vielas var būt toksiskas, tās var radīt attīstības vai reproduktīvās sistēmas traucējumus, tās var radīt ģenētiskas mutācijas vai uzkrāties taukos, tās var izraisīt vēzi, alerģijas u.tml.

MŪSDIENĀS BĪSTAMI IR...

Ītalāti – tās ir mākslīgi radītas vielas, kuras parasti pievieno plastmasai, lai to padarītu elastīgāku. Tie bieži vien ir, piemēram, plastmasas traukos, dušas aizkaros, lietusmētelos, bērnu biksītēs, lellēs, dažās rotaļlietās, korpēs, T-kreklos, automobiļu iekšējā apdarē un virsmās, mēbeļu apdarē u.tml.

Nav nekāds brīnums, ja jūs neesat neko dzirdējuši par ītalātiem. Bieži vien pat uz plaši izmantotu produktu marķējuma nav informācijas par šo vielu, lai gan produktā ītalāti ir atrodami.

Šo vielu lietošana bērnu kopšanas precēs, rotaļlietās un kosmētikā ir aizliegta.

Saskarsme ar ītalātiem var izraisīt seksuāla brieduma aizkavēšanos (ītalātus uzskata par hormonu darbību traucējošām vielām), tie var radīt traucējumus aknu, nieru un sēklinieku darbībā. Tos konstatē arī mātes pienā un tādējādi tie var tikt nodoti zīdaiņim.

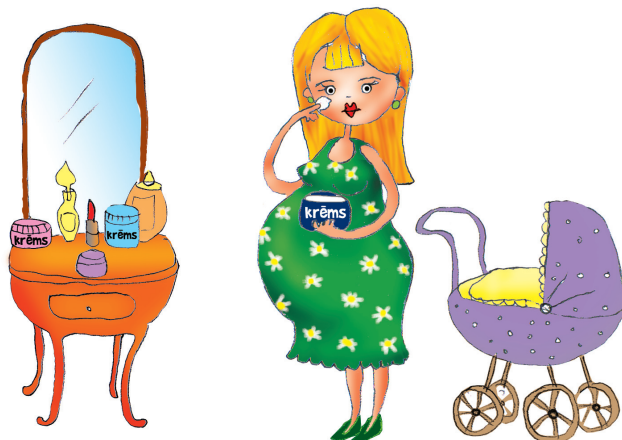
KO TĀS VAR APDRAUDĒT?

- Cilvēkus, it īpaši tā dēvētās “jutīgās” grupas, piemēram, bērnus, grūtnieces.
- Vidi - upes, gaisu, jūras, augsni, dzīvniekus, augus.

KĀDU IETEKMI RADA ĶĪMISKĀS VIELAS?

- Īstermiņa ietekmi, piemēram, koroziju, ādas alerģiju, acu iekaisumu, ūdens piesāņojumu, zivju mirstību.
- Ilgtermiņa ietekmi, piemēram, vēzi, endokrīnās sistēmas darbības traucējumus, attīstības un reproduktīvās sistēmas traucējumus, ģenētiskas mutācijas, neatgriezenisku negatīvu ietekmi uz nākamajām paaudzēm, bioakumulāciju, vielu sastopamību tālu prom no to sākotnējā emisijas avota vidē.

- Ir tādas ķīmiskās vielas, par kurām cilvēkiem ir zināma informācija, taču diemžēl nav tik viegli noteikt drošības prasības, lai no tām aizsargātos.
- Ir daudz ķīmisko vielu, kuras varētu negatīvi ietekmēt cilvēku veselību un vidi, tomēr informācija par šādu vielu īpašībām nav pietiekama.
- Vēl jo vairāk, informācija par dažādu vielu skaitu, ar kurām mēs sastopamies ikdienā, arī nav pietiekama.

PAGĀTNĒ GŪTĀ MĀCĪBA...

Vai jūs zināt, ka PHB (polihlorbifenili) tiek izmantoti kopš 1929. gada un ka to pārdošana Eiropā tika aizliegta 1970. gadā? Vai jūs zināt kādēļ?

Polihlorbifenili (PHB) ir sintētisku organisku ķīmisko vielu apakšgrupa; aptuveni 130 no tiem varētu būt sastopami precēs, kuras izplata komerciālos nolūkos. Komerciāli izmantojami PHB ir 50 vai vairāk PHB izomēru maisījumi.

Jau kopš 1929. gada PHB tika plaši izmantoti kā piedevas eļļām elektriskajās ierīcēs, hidrauliskās iekārtās, kā plastifikatori krāsās, kā arī citos izstrādājumos, kur ķīmiskā stabilitāte bija nepieciešama drošumam, darbības nodrošināšanai vai ilglaicīgam.

Tiek lēsts, ka līdz 1993. gadam visā pasaulē tika saražotas aptuveni 1,8 miljoni tonnas PHB.

Lai gan daudzu PHB ķīmiskā stabilitāte no komerciālā viedokļa bijusi pozitīva, tie ir izraisījuši sarežģījumus saistībā ar vidi, jo, kad PHB nonāk vidē, tie pārveidojas ārkārtīgi noturīgā formā.

PHB ir vieni no visbiežāk sastopamajām vidi piesārņojošām vielām, kas konstatētas burtiski visur vidē (gan iekšelpu, gan āra gaisā, virszemes un gruntsūdeņos, augsnē, pārtikā) gandrīz visur pasaulē.

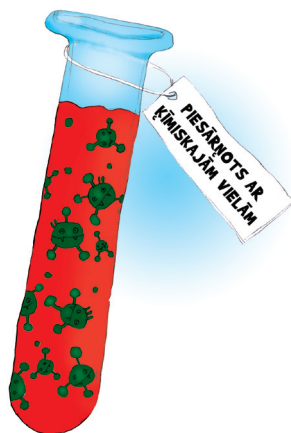
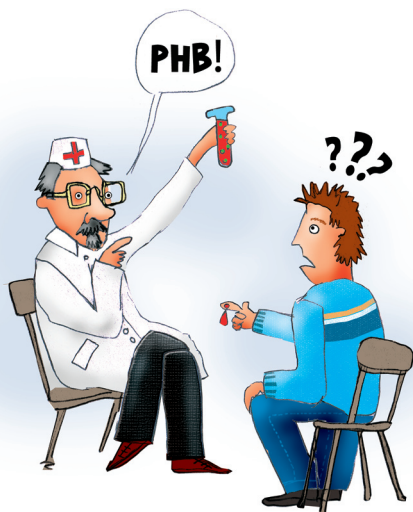
PHB bieži vien nav tikai noturīgi - to maisījumi ir arī toksiski.

Tiek uzskatīts, ka saskarsme ar PHB zemā koncentrācijā var radīt dažādus akūtus traucējumus (izsitumus uz ādas, acu kairinājumu, aknu un imūnsistēmas darbības traucējumus, elpošanas ceļu kairinājumu, galvassāpes, reiboņus, atmiņas zudumu un nervozitāti), kā arī hroniskas veselības problēmas (aknu bojājumus, reproduktīvos un attīstības traucējumus, iespējams, vēzi).

PHB tirdzniecība Eiropā tika aizliegta 20. gadsimta 70.-gados, tomēr tie ir tik noturīgi, ka joprojām sastopami apkārtējā vidē un cilvēka ķermenī.

Saskarsme ar PHB joprojām notiek, jo pārtika satur nelielus šī savienojuma daudzumus, it īpaši gaļā un zivīs.

Pasaules Dabas fonda (WWF) veiktā asins paraugu analīze Eiropā liecina, ka visas pārbaudītās personas bija piesārņotas ar dažādām rūpnieciskām ķīmiskajām vielām, tostarp — ar PHB un citām piesārņojošām vielām, kuru izmantošana ir aizliegta jau daudzus gadus, kā arī ar ķīmiskajām vielām, kuras tiek lietotas arī mūsdienās.

KĀ ES TIEK REGLAMENTĒTA ĶĪMISKO VIELU KONTROLE? KĀPĒC IR NEPIECIEŠAMA JAUNĀ ĶĪMISKO VIELU POLITIKA REACH?

Pašreiz spēkā esošā likumdošanas sistēma attiecībā uz ķīmiskajām vielām lielākoties nespēj identificēt riskus, ko rada daudzas ķīmiskās vielas, un tā ir lēna rīcībā gadījumos, kad šāds risks rodas.

KAS TAD IR REACH?

Eiropas Savienība 2006. gada 18. decembrī pieņēma jaunu reglamentējošu struktūru attiecībā uz **ķīmisko vielu reģistrēšanu, novērtēšanu un atļauju izsniegšanu** (angliski — *Registration, Evaluation and Authorisation of Chemicals* ar attiecīgu abreviatūru REACH). REACH mērķis ir uzlabot cilvēku veselības un vides aizsardzību, vienlaikus saglabājot konkurētspēju un veicinot jaunrades procesus ES ķīmiskās rūpniecības nozarē.

Tās ietvaros liela daļa atbildības ir piešķirta uzņēmumiem, lai tie pierādītu, ka to ražotās ķīmiskās vielas ir drošas. Jaunās politikas mērķis ir arī mudināt aizstāt bīstamās ķīmiskās vielas ar drošākām un sekmēt ķīmisko vielu ražošanas nozarē pētniecību, jaunāku un drošāku ķīmisko vielu un to savienojumu izstrādi.

Viena no REACH prioritātēm ir iegūt vairāk informācijas par ķīmiskajām vielām, lai to padarītu pieejamu sabiedrībai un lai palielinātu informācijas uzticamību. Šobrīd ir ļoti maz informācijas par ķīmiskajām vielām, kas ir mums apkārt. REACH mērķis ir likt ražotājiem un importētājiem savākt pieejamos datus un gadījumā, ja to trūkst, iegūt jaunus datus, kā arī pierādīt, ka ķīmiskās vielas, kuras tie ražo vai importē, ir drošas. Atbilstoši informācijai par ķīmisko vielu īpašībām ir jābūt pieejamai sabiedrībai.

KĀDI IR REACH DARBĪBAS MĒRĶI?

Ar šo likumdošanas aktu tiek risināti vairāki konkrēti jautājumi:

DROŠUMS

Pašreiz: Rūpniecībā tiek izmantotas tūkstošiem ķīmisko vielu, kuras nav testētas attiecībā uz to ietekmi uz cilvēku veselību un vidi. Tomēr šādas ķīmiskās vielas ir sastopamas visdažādākajos produktos, sākot ar šampūniem un beidzot ar automašīnām. Vienīgi sabiedrības veselības aizsardzības iestādēm ir uzticēts pārbaudīt tos produktus, kuri pēc šo iestāžu ieskatiem varētu būt bīstami. Diemžēl saskaņā ar ES likumdošanas aktiem laikā kopš 1993. gada tikai 140 ķīmiskās vielas ir izraudzītas riska novērtēšanai, taču līdz šim šis process ir pabeigts attiecībā uz krietni mazāku skaitu ķīmisko vielu.

REACH nosaka: visas ķīmiskās vielas, kuras ražo vai importē ievērojamos daudzumos, ir jātestē, ja vien nav jau pieejami pietiekami dati par šo vielu drošumu. Pārbaūžu izmaksas būtu jāsedz ražotājam vai importētājam.

BĪSTAMU ĶĪMISKO VIELU AIZSTĀŠANA

Pašreiz: Lai gan dažu bīstamo ķīmisko vielu, piemēram, azokrāsvielu lietošana audumu un ādas krāsošanai, ES ir aizliegta vai ierobežota, citas joprojām tiek plaši izmantotas, neraugoties uz to, ka tās, iespējams, varētu izraisīt vēzi vai negatīvi ietekmēt cilvēku hormonālo sistēmu.

REACH nosaka: uzņēmēji varēs turpināt izmantot “vielas, par kurām pastāv nopietnas bažas” tikai tādā gadījumā, ja tie būs saņēmuši atbilstošas atļaujas (atļaujas atbilstoši REACH regulai). Atļaujas tiks piešķirtas saskaņā ar īpašiem nosacījumiem, un tās regulāri būs jāatjaunina, tādējādi mudinot uzņēmumus meklēt drošākas alternatīvas.

INOVĀCIJU VEICINĀŠANA

Pašreiz: Spēkā esošie nosacījumi liek uzņēmumiem testēt t.s. “jaunās” ķīmiskās vielas (šobrīd tirgū ir 3000 ķīmiskās vielas), bet uz 100 000 “esošo” ķīmisko vielu, kuras tirgū bijušas pirms 1981. gada, šī prasība netiek attiecināta. Tādējādi uzņēmumiem vieglāk un lētāk pieturēties pie “esošo”, nepārbaudīto ķīmisko vielu izmantošanas, nevis izstrādāt jaunas.

REACH nosaka: vairumu “esošo” ķīmisko vielu arī ir jātestē, tādējādi jaunrade uzņēmumiem kļūtu lietderīgāka un tās rezultātā tiktu radītas daudzveidīgākas, drošākas ķīmiskās vielas un produkti patērētājiem.

KĀDAS IR VIELAS, KURAS IZRAISA “ĻOTI LIELAS BAŽAS”?

Vielas, kuras izraisa vēzi, var radīt mutācijas vai traucējumus cilvēku reproduktīvo funkciju darbībā (kancerogēnas, mutagēnas vai reproduktīvajai sistēmai toksiskas vielas jeb tā dēvētās CMR vielas).

Vielas, kuru sadalīšanās notiek ļoti ilgā laikā, kuras uzkrājas organismā un kuras ir toksiskas (noturīgas, bioakumulatīvas un toksiskas vielas jeb tā dēvētās PBT vielas).

Vielas, kuru sadalīšanās notiek ļoti ilgā laikā un kuras uzkrājas organismā (ļoti noturīgas, ļoti bioakumulatīvas vielas jeb tā dēvētās vPvB vielas).

Vielas, kurām ir nopietna un neatgriezeniska ietekme uz cilvēkiem un vidi, piemēram, vielas, kuras rada traucējumus organisma hormonālajā sistēmā.

REACH pamatelementi ir:

- **Reģistrācija** - ķīmisko vielu ražotāji un importētāji iegūs atbilstošo informāciju par vielām, ko tie ražo vai importē, un pieteiksies reģistrācijai.
- **Novērtēšana** - Eiropas Ķīmisko vielu aģentūra (ECHA) novērtēs dokumentus reģistrācijas pieteikumā, kuru iesnieguši ražotāji un importētāji. Dalībvalstu kompetentās iestādes veiks ķīmisko vielu novērtējumu gadījumā, ja pastāvēs bažas par vielas izraisīto iespējamo risku cilvēku veselībai vai videi.
- **Atļaujas piešķiršana** - tādu vielu izmantošanai, kurām piemīt īpašības, par kurām pastāv lielas bažas, būs nepieciešama atļauja. Šādu vielu ražotājiem un importētājiem būs jāpiesakās uz īpašām atļaujām un jāpierāda, ka risks, kas saistīts ar attiecīgo vielu lietošanu, ir atbilstoši kontrolēts vai arī, ka sociālais un ekonomiskais labums šādu vielu lietošanas rezultātā ir lielāks nekā iespējamais risks, un ka nav piemērotas alternatīvas vielas vai tehnoloģijas, ar kuru attiecīgās vielas lietošanu varētu aizstāt.
- **Ierobežojumi** - procedūra, lai tiktu regulēts, ka dažu bīstamu vielu ražošana, laišana tirgū un izmantošana notiek atbilstoši konkrētiem ierobežojumiem vai tiek aizliegta.
- **Testēšanas, kurā tiek izmantoti mugurkaulnieki, samazināšana**, datu apmaiņa par šādiem pētījumiem ir obligāta.
- Labāka **informācija** par ķīmisko vielu bīstamību, riskiem un to pārvaldību tiks nodota lejup un augšup pa piegādes ķēdi.
- **Informācijas pieejamība** - apvieno publiski pieejamo informāciju internetā.

REACH SKAITĻOS

Teksta ziņā — aptuveni 1000 lappuses

11 gadu laikā plānots reģistrēt 30 000 ķīmisko vielu

Paredzams, ka tuvākajā nākotnē tiks konstatētas vairāk nekā 500 jaunas

kancerogēnas, mutagēnas un reprotoksiskas vielas

Veselības aprūpes izmaksās tiks ietaupīti miljardi eiro

KĀDAS IR REACH PRIEKŠROCĪBAS?

ZINĀT VAIRĀK - labas zināšanas par ķīmiskajām vielām (riskiem) pirms šo vielu laišanas tirgū.

ZINĀT, KO JŪS LIETOJAT - uzlabotas zināšanas par ķīmiskajām vielām, kuras tiek izmantotas ikdienas produktos.

DROŠĀKI PRODUKTI - ierobežojumi/aizvietošana attiecībā uz kancerogēnām, mutagēnām, reprotoksiskām ķīmiskajām vielām vai citām bīstamām ķīmiskajām vielām, kuras izraisa neatgriezeniskas sekas cilvēku veselībai vai videi, lai produktus padarītu drošākus.

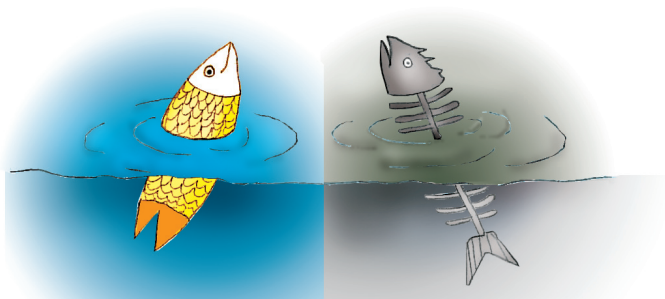
DROŠĀKI PRODUKTI - atbalsts pētniecībai un jaunradei par drošākām ķīmiskajām vielām, tehnoloģijām un produktiem, radot apstākļus drošāku produktu tirdzniecībai.

LABĀKA VESELĪBA JUMS UN JŪSU BĒRNIEM - uzlabota sabiedrības veselība, jo tiek izmantotas drošākas ķīmiskās vielas.

UZLABOTA APKĀRTĒJĀ VIDE - mazāks vides piesārņojums; tiek atbalstīta testēšana, kurā netiek izmantoti dzīvnieki.

TIEK IETAUPĪTA NAUDA - zemākas izmaksas par piesārņota dzeramā ūdens attīrīšanu, par augsnes atveseļošanu (tabulā "REACH SKAITĻOS" apkopota detalizētāka informācija).

KĀDA INFORMĀCIJA BŪS PUBLISKI PIEEJAMA?

ES pilsoņiem ir jābūt pieejamai informācijai par ķīmiskajām vielām, kuru ietekmei tie varētu būt pakļauti, lai varētu pieņemt pamatotus lēmumus par šādu vielu lietošanu. Tāpēc Eiropas Ķīmisko vielu aģentūra izveidos datu bāzi un uzturēs informāciju, lai nodrošinātu vieglu datu pieejamību bez maksas. Patērētājiem, nevalstiskām organizācijām, pētniekiem un citām ieinteresētajām pusēm, izmantojot internetu bez maksas būs pieejama informācija par ķīmiskajām vielām (to drošumu un vides aspektiem):

- Ķīmisko vielu saraksts ar informāciju par
 - klasifikāciju un marķēšanu
 - fizikāli ķīmiskajām īpašībām
 - izturēšanos vidē
 - toksikoloģiskajām un ekotoksikoloģiskajām īpašībām
 - drošu lietošanu.
- Drošības datu lapu apkopojums, ko sniedz ražotāji (tostarp informācija par vielas/preparāta bīstamību, ieteicamie riska pārvaldības pasākumi, lai kontrolētu risku cilvēku veselībai un videi).
- Ķīmiskās vielas, kuru lietošana ir ierobežota Eiropas tirgū.

Šī informācija būs pieejama par vielām, kuras tiek ražotas vai importētas daudzumos, kas līdzvērtīgi vai lielāki par 1 tonnu gadā.

Daļa detalizētās informācijas būs pieejama tikai noteiktām ieinteresēto personu grupām, piemēram, ražotājiem, lietotājiem, importētājiem u.tml. Pārējā informācija būs konfidenciāla, pamatojoties uz nozares likumīgajām tiesībām aizsargāt konfidenciālu uzņēmējdarbības informāciju.

KUR IR ATRODAMA INFORMĀCIJA PAR REACH?

REACH regula un tās izstrādes process:

Eiropas Komisijas Vides Ģenerāldirektorāts

http://ec.europa.eu/environment/chemicals/reach/reach_intro.htm

Eiropas Komisijas Uzņēmējdarbības un rūpniecības ģenerāldirektorāts

http://ec.europa.eu/enterprise/reach/index_en.htm

Eiropas Ķīmisko vielu birojs

<http://ecb.jrc.it/REACH/>

Eiropas Ķīmisko vielu aģentūra

<http://echa.eu/>

INFORMĀCIJA PAR REACH IR ATRODAMA ARĪ CITU ORGANIZĀCIJU, KURAS NODARBOJAS AR LĪDŽĪGIEM JAUTĀJUMIEM, MĀJAS LAPĀS:

Eiropas Ķīmisko vielu nozares padome:

<http://www.cefic.be/>

Eiropas Ķīmisko vielu ekotoksikoloģijas un toksikoloģijas centrs:

<http://www.ecetoc.org/>

Eiropas Vides birojs:

<http://www.eeb.org/>

Organizācija Greenpeace:

www.greenpeace.org

Pasaules Dabas Fonds (WWF): Vispasaules vides saglabāšanas organizācija:

www.panda.org

Starptautiskais ķīmisko vielu sekretariāts:

<http://www.chemsec.org/>

Eiropas Patērētāju organizācija:

www.beuc.org

Eiropas Arodbiedrību savienība:

www.etuc.org

Projektu finansē

Vadošie partneri

Vides Inženierzinātnu Institūts
www.apini.lt
K.Donelaičio 20
LT - 44239 Kauna
Lietuva

Kaunas Tehniskā universitāte
www.ktu.lt
K.Donelaičio 73
LT - 44239 Kauna
Lietuva

Projekta partneri

Baltijas Vides Forums Latvija
www.bef.lv
Peldu 26/28 - 505
Rīga LV - 1050
Latvija

Baltijas Vides Forums Igaunija
www.bef.ee
Liimi 1, Tallina 10621
Igaunija

Baltijas Vides Forums Lietuva
www.bef.lt
Vivulskio 14/8 - 6
LT - 03110 Vilna
Lietuva

IRCON

IRCON Ltd.
www.ircon.cz
Dittrichova 6
120 00 Praha 2
Čehija

Novembris 2007